

A negyedik szív

BESZÉLGETÉS A ROMÁN ANTOLÓGIA KAPCSÁN*

KARÁDI ÉVA: A román antológiával is felolvasások formájában kezdünk ismerkedni.

Mircea Cărtărescu: *Lány az élet végétől*

[felolvas a fordító, Koszta Gabriella]

Dan Coman: *Jöjj és láss*, Balázs Imre József ford.

[Demény Péter felolvas]

DEMÉNY PÉTER: Utolsónak lenni azért jó, mert az előttem szólók okosságait, megjegyzéseit mind áteresztettem magamon. Amit Medve Zoli mondott, ahhoz kapcsolódnék először, ő azt hiszem, úgy fogalmazott, hogy egy mozaik-antológia az ő antológiája¹. Az enyém valahogy egy óriásantológia része, vagy úgy fogom fel.

Mindjárt harminc éve lesz, hogy szerkesztetek mindenfélét, és egy idő után az ember elkezd önvédelmi gyakorlatokat végezni. Azt szoktam mondani, hogy a szerkesztő olyan, mint a hátvéd a fociban: millió dolgot kised, megvédi a csapatát, és ha kap egy gólt, akkor mégis mindenki szidja. A csatár rúg egy gólt, és a mennybe megy. A hátvéden átmegy a csatár, és őt porig alázzák. Az antológiászerkesztő hátvéd a köbön. Máris várom a jelentkező román szerzőket, hogy „miért nem vagyok én benne, te baromarcú, holott ismerjük egymást”. A fejemet teszik oda *A negyedik szív* mellé.

Picit meglepetten hallgattam, hogy nem ismerik egymást, vagy mindenkit nem ismernek a szlovákok és a magyarok kölcsönösen. Románia nagy ország, de azt hiszem, hogy van egy fordítói réteg, amelyet azért mindenki ismer a szerzők közül. Itt Koszta Gabira nézek, mert hát kire is néznék ebben az összefüggésben. De Balázs Imre József, Valassek Juli, Szonda Szabolcs és sorolhatnám a neveket, akik nem hangoznak üresen, ha felhossa az ember egy irodalmi táborban. Más kérdés, és ez személyes fájdalom, ha már elmondtam ezt a hátvéd dolgot, akkor folytassam is így, hogy rengeteg éve fordítok román irodalmat, és az idén lesz az első alkalom, hogy meghívtak egy román költészeti táborba Besztercére. Világhírű, európai hírű fesztiválok vannak Iași-ban, Temesváron, szerteszét, soha meg nem hívtak. Holott még románul is írok, időnként. Vannak köteteim, amelyeket eleve románul képzeltem el. Ennyit az én sérülékeny egómról.

* A beszélgetés elhangzott a Szépirók Társasága Tavaszi Fesztiválján („Duna menti irodalom”), 2022. április 22-én a budapesti Három Holló Kávéházban.

¹ *Észlelési gyakorlatok*. Kortárs horvát költészet és rövidpróza, Szer.: Medve A. Zoltán, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2017.

Az antológia szerkesztése közben ugyanolyan problémáim voltak, mint Medve Zolinak, csak nem tudom őket olyan teoretikusan megfogalmazni. Arra törekedtem – mert nehéz törekedni is egy antológiaszerkesztőnek – *Cărtărescu* nem maradhat ki, hát ő az egyetlen, akit a művelt magyar olvasó ismer. De ő hál’ Istennek még jó is, tehát nem csak híres, hanem tényleg jó író és költő.

Florina Illis – most óhatatlanul mondok neveket, amelyek nem mondanak semmit, de ez is elkerülhetetlen egy ilyen helyzetben – Florina Ilisbe szerelmes lettem valósággal, amikor megjelent a *Gyerekek keresztes háborúja*, ez a román cím, aztán magyarul *Gyerekek háborúja* néven jelent meg még *annál* a Jelenkor kiadónál. Tőle mindenképpen akartam részletet vagy szöveget ebbe a könyvbe.

Gabriela Adameşteanu nagy író, de kimaradt. Ana Blandianának a költészetét nem szeretem annyira, mint a prózáját, azzal bekerült. És így gyúrtam ezt az antológiát. Terjedelmi korlátok óhatatlanul vannak, szerzői jogi korlátok óhatatlanul vannak. Halottakat nem akartam valami kifürkészhetetlen oknál fogva. De fiatalok nekem jöhetnek, hogy miért nincsenek benne – a 2000-es nemzedék – Andrei Dosa például vagy mások. A halottak nem bántottak volna engem.

CSORDÁS GÁBOR: De a jogutódok...

DEMÉNY PÉTER: A jogutódok az egy örök állatfaj. Az irodalmi özvegy.

Legyen benne vers és próza is. A dráma úgysem működik, vagy szerintem nehezebben működik egy ilyen antológiában.

Regényrészlet – azt hiszem, te hoztad fel talán, vagy Medve Zoli –, csak a regényrészlet is valahogy elárul valamit. Závada Pál mondta egyszer, hogy ő nem szereti azokat, akik a regényrészletet csak úgy beleöntik a *Jelenkorba* vagy a *Holmiba*. Ő, ha közölt egy részletet, áthangszerelte egy picit, hogy érthetővé váljon a regény nélkül is. Akitől van itt részlet – azt majd eldöntheti, az Olvasó, hogy mennyire sikerült.

Caius Dobrescu írt egy krimi a Székelyföldről. Nem lehet kihagyni, hátha egyszer... ő egy brassói illetőségű ember.

Legyen minden. Legyen viszonylag fiatal is, de nagymester is. – Valame-lyik nap Markó Bélával arról beszélgettünk, hogy ha Kovács András Ferencnek ezeket a bravúrait valaki méltó lenne arra, hogy lefordítsa, akkor az *Șerban Foarță*. Magyar olvasónak, azt hiszem, semmit nem mond a neve. Temesváron él. A felesége fordító. Ildikó Gábor-Schwarz. Tehát magyar nő, román férj. S ahogy mondta egy román író, ha megnyomsz egy gombot, akkor *Foarță* elkezd rímelni, és megnyomsz egy másikat, abbahagyja. Ilyen szempontból tényleg KAF-hoz, a fénykorát élő KAF-hoz hasonlít.

Ez azért egyfajta nehézséget okozott számomra, és még fog, mert az élet szép. Megjelent ez az antológia: *A negyedik szív* az ugye a *Cărtărescu*-könyvnek a címe, ami az antológia címe lett. És amikor – hát most Andrei Dosa nem örül annyira, és aki meg akar sértődni, az megsértődik.

KARÁDI ÉVA: Neki kiadjuk a könyvét egy új sorozatban.²

DEMÉNY PÉTER: Na, de épp azt akartam mondani, hogy mennyit foglalkozunk csak a Látónál a román írókkal. Volt *Prokrasztész műhelye* címen egy rovatunk, amelyben a román irodalmi műhelyeket mutattuk be. Ez is nagyon érdekes: csak ez a kulturális földrajz.

Vannak városok, amelyek apró városok tulajdonképpen Bukaresthez, Iași-hoz, Temesvárhoz képest, és mégis nagyon fontosak az irodalmi térképén: Beszterce. Mi az, hogy Beszterce? De Besztercen húsz éve vagy nagyon régóta: „A költészet Besztercen van” címmel egy nagyon érdekes irodalmi fesztivál zajlik. Fordítunk folyamatosan ezekkel együtt, akiket mondtam, és még biztos kihagytam – Szőcs Imrét pl. vagy másokat –, de folyamatosan fordítunk a román irodalomból. És nekem volt egy ötletem.

Lehet, hogy nem mondtad el az egész ötletedet, (Bombitz) Attila, de azt hiszem, hogy fordítókat támogatni az csak a felépítmény alépítménye lesz. A fordító fordít összevissza. Kell legyen egy elképzelés. Senki nem akarja itt a kommunizmust előhozni. De '89 előtt minden román regény megjelent magyarul. '89 óta megjelenik, amit el lehet adni. Én nem tudom, hogy *Cărtărescu* hogy hever milyen raktárakban, de legalább egyáltalán támogatják és kiadják.

KIRÁLY EDIT: A Kriterionnál minden megjelent, persze.

DEMÉNY PÉTER: Nekem volt egy ilyen ötletem – egy ideig a román kulturális intézetnek a – ez politika volt, az RMDSZ megkért, és beléptem – a vezetői testületében voltam. És ott volt egy olyan ötletem, hogy indítsunk egy „Transsylvania Express” című sorozatot, amelyben többidentitású román könyvek fordulnának le magyarra. Mert főleg az erdélyi románok sok olyan könyvet írnak, amelyben a magyar gróf kastélyának a romjai között... s ezeket le lehetne fordítani. És ez egy vízió lenne, nem csak fordítók támogatása.

Nem lett szerencsém ezzel az ötletemmel. Nyilván én sem vagyok a világ kultúrdiplomatája, csak mondom, hogy milyen ötleteim voltak. Na, azt hiszem, hogy kérdések majd úgyis lesznek. Amit én gondoltam, azt elmondtam és elétek tártam.

BOMBITZ ATTILA: Én csak az osztrák mintát mondtam el, az azért fontos, mert ők nem mondják meg, mit tessék lefordítani, hanem a kiadót várják a fordítóval, hogy válasszanak és vállalkozzanak. A fordítási részt megtámogatják.

² Andrei DÓSA: *Füveskert*, Helikon (Margó-könyvek sorozat) 2023.

Jó néhány évvel ezelőtt volt egy brüsszeli fordítóprogram. A Kalligramnál annak voltam a szakmai lektora. Ott elképesztő jó könyveket lehetett megcsinálni, így jelenhetett meg: Menasse, Ransmayr, Stifter, a korábban meg nem jelent Thomas Bernhard-könyvek. De aztán nem ismételték meg a fordítás- és kiadástámogatási projektet.

DEMÉNY PÉTER: Éppen ezért kellene...

BOMBITZ ATTILA: A programban abban benne volt minden, amit egyébként külön össze kellett szedni: a nyomdaköltség, a szerkesztői díj, a fordítói díj. Ami viszont kimaradt, az a könyvcsinálás PR része. Ha nincs plakát, ha nincs reklám, ha nincs körlevél... Menassénak a nagy esszékötetéből állítólag alig adtak el példányt. Ez meg ugye megint a könyvterjesztés problémája.

DEMÉNY PÉTER: Ezért volt könnyű '89 előtt, mert az állam támogatta a könyvtárt, a terjesztést és a fordítókat.

RAJSLI EMESE: És 40 000 példányban ott volt.

DEMÉNY PÉTER: De most másféle törvények uralkodnak. És miért van? Mert azt nem tudom, ki mondta, talán Rajsli Emese mondta, hogy nehéz támogatást szerezni bizonyos magyar kötetekre, vagy hogy kulturális főváros, de mégsem lehet átvinni... ezt éltem meg a román kulturális intézetben. Nagyon kedélyesek, lazák, jó fejek: nagyon monarchiás szellemi ötlet ez, amit én az előbb itt elmondtam. S aztán nem történt semmi.

DECZKI SAROLTA: És ha meg is jelenik nagy nehezen, meg ha a terjesztés is úgy-ahogy működik, eljut-e az olvasóhoz. Tehát ezt akartam Rolandtól is megkérdezni, hogy óriási tisztelet, mert megcsináltátok ezt az antológia-sorozatot, de hogy hova jut ez el. Milyen recepciója van?

BOMBITZ ATTILA: Az osztrák antológiáról³ egy kritika megjelent. A vajdaságiak érdeklődtek.

ORCSIK ROLAND: A szerbről is egy jelent meg, Fekete J. József írta.

DECZKI SAROLTA: A szlovákról is egy megjelent. – Oké, egy ember már elolvasta.

MÉSZÁROS TÜNDE: Sokszor beszéltünk ilyen kerekasztalokon, meg máshol is: hogy a kis irodalmaknak a recepciója itt, s pláne a szomszédoké, az a legláthatatlanabb: az gyakorlatilag nincs. Ha az olvasó bemegy a könyvesboltba, akkor vagy a magyart keresi, értelemszerűen, vagy az angolszászokat. A németesek is nagyon panaszkodnak, hogy az se nagyon működik. Esetleg még jöhet egy olasz, egy divatosabb orosz vagy valaki más. Néha francia. De ezek is nagyon ritkák. És egy szlovén vagy Daniela Kapitaňová. Nem jut eszükbe az embereknek levenni: ezért kellene ezeknek sokkal nagyobb marketing.

³ *Ragyogó pusztulás*. A kortárs osztrák irodalom antológiája, Szerk.: Bombitz Attila, Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2020.

KARÁDI ÉVA: Nem csak marketing. A befogadás csoportos: ha az ÉS-ben megjelenik az Ex Libris rovatban négy könyvről egy kritika, akkor az legalább azt az olvasóközönséget informálja róla.

MÉSZÁROS TÜNDE: Tudom, hogy a szlovák irodalom gyakorlatilag ilyen sutogópropaganda stílusban megy. Ha valaki elolvassa, akkor ajánlja valakinek: ez még mindig édeskevés. A facebookon ezt sokkal inkább lehetne pörgetni. Én soha nem szoktam felrakni a saját fordításaimat, soha: most először azt mondtam, hogy na jó, hát ennek úgy látszik tényleg teret kell adni – látja, nem tudom, 200 ember...

RAJSLI EMESE: A legnagyobb reklámja az utolsóként lefordított Ivo Andrić-kötetnek – három éve jelent meg a *Jelek az út mentén* a Fórumnál – az volt az egyetlen Andrić-kötet, aminek eddig nem volt fordítása. A legnagyobb reklámja az volt, amikor a Mészáros Sanyi feltette a saját facebook-profiljára, hogy elolvasta, és hogy ez egy mennyire jó dolog... tessék megvenni. Másnap felhívtak minket az Írók Boltjából, hogy azonnal vigyünk könyvet, mert még ha 60 lenne, akkor is eladták volna.

DECZKI SAROLTA: Kanyarodjunk vissza egy kicsit a román antológiához. A román irodalom meg romániai magyar irodalom viszonyához. Beszéltünk arról, hogy ti próbáltok románokat fordítani. A románokban mennyi fogadókészség van az erdélyi magyar irodalomra? Meg egyáltalán a magyar irodalomra? Fordítanak-e? Olvasnak-e?

DEMÉNY PÉTER: A nagy neveket. Dragomán van románul. Bodor van románul. Most Márait fordítok éppen románra. Nádas van románul, Kertész van románul, Esterházy van románul, Bartis van románul.

CSORDÁS GÁBOR: Igen, azok vannak, akik németül is vannak.

DEMÉNY PÉTER: Németül vagy franciául, mert a románok franciául...

KOSZTA GABRIELLA: Például valamelyik évben a FILIT-re, a nagyon jelentős Iași Irodalmi és Műfordító Fesztiválra meg akarták hívni – még élt – Konrád Györgyöt, de nem volt román könyve. Pedig a neve ismerős Bukarestben és Iași-ban, kíváncsiak voltak rá. Meg akarták hívni Spiró Györgyöt, de neki sem volt könyve. Románra fordított könyve nem volt. Az adott nyelven megjelent könyv nélkül nincs értelme részt venni a fesztiválon. Rengeteg fontos magyar könyv hiányzik a román könyvpiacról, és nem igazán kölcsönös az érdeklődés, egymás fordítása sem – nem tudom, Péter, neked mi a véleményed. Szerintem mi sokkal többet fordítunk románból magyarra, mint fordítva. A román írók nem tudnak magyarul, igaz, ők nem is fordítanak. Műfordítók, akik magyarról románra fordítanak, nagyon kevesen vannak. Marius Tabacu elég sokat fordított, de sajnos ő is meghalt.

DEMÉNY PÉTER: Valaki emlegette ezt, hogy személyes elszántságon múlik gyakran a fordítás. Volt egy Anamaria Pop nevű hölgy. Ő, mint egy mini-harckocsi vagy micsoda, fordított látástól vakulásig...

CSORDÁS GÁBOR: ...és promóciót csinált,

DEMÉNY PÉTER: ... és jó értelemben agresszív volt és minden volt. És ez látszott is. Aztán hogy meghalt, és valahogy kihalt ez a fajta. Az biztos, hogy román irányba kevesebben vannak.

KOSZTA GABRIELLA: Anamaria Pop nemcsak elszánt fordító volt, hanem a román és a magyar irodalom önkéntes és kettős ügynöke. Szinte azt mondhatnám, hogy elkapott a fülemnél fogva, és fordítót csinált belőlem! Hozta a román könyveket, hozta a román szerzőket Budapestre, és vitte a magyar könyveket és szerzőket Bukarestbe. Miközben teljes gőzzel fordította a kortárs magyar irodalmat. Addig dumált, míg engem is rábeszélt a fordításra. Hiába mondtam, hogy színésznő vagyok, nem hagyta abba, mert ő is fordítani akart, és valóban megjött hozzá nekem is a kedvem. Anamaria tudta, hogy a hosszú távú együttműködés alapja a kölcsönösség. Az egyoldalú érdeklődésből nem lesz kulturális oda-vissza áramlás.

RAJSLI EMESE: Én mondtam ezt, hogy egyéni hozzáállásokon múlik. Erre mindig azt a példát szoktam hozni, hogy Szerbiában most abszolút reneszánsza van Hamvas Bélának, mert Sava Babić mindent lefordított, és Szerbiában elvannak ájulva tőle. Abszolút új felfedezés, és mindenki azt olvassa most. És nagyon népszerű, nem csak irodalmi körökben. És ez csak azon múltott, hogy a Sava Babić már nyugdíjasként fogta magát, és mindent lefordított.

DEMÉNY PÉTER: A személyes viszonyon nagyon sok múlik. Én valahogy elértem, hogy a *Vadkanragyogás* című könyvemet fordítsák le románra, és a kiadónak annyira megtetszett, mert ez egy ilyen szenvedélyes áradás, vagy nem tudom miért, hogy elkezdte reklámozni, Mediafox hír lett belőle (az a román MTI), hírügynökségi hír lett belőle, több helyen nem tudom hány recenzió jelent meg róla. A magyar recenzió többnyire óvatosan kedvetlen. A román recepció wow. Na de, hogy ha ez a hölgy, az említett kiadó vezetője nem olyan lelkes, akkor semmi nem lesz a dologból. És most már angol fordítás készül. Sosem hittem volna, hogy Dragomán leszek.

ORCSIK ROLAND: Hogy a szerb népköltészet a 18–19. században olyan népszerű volt, ez tényleg Goethének és Herder lelkesedésének köszönhető – ők mondták azt, hogy figyeljetelek csak, a szomszédban milyen költészet van.

CSORDÁS GÁBOR: És azt lehet tudni, hogy milyen arányban gyártotta Vuk Karadžić maga ezeket a hősi énekeket? Mert ez engem érdekel... nagyon gyanúsak.

ORCSIK ROLAND: Biztos, hogy van benne gyártás, különböző változatokat hallgatott meg, és az elve az volt, hogy az általa legjobbnak tartottat jegyezte le, sőt, korrigálta nyelviileg.

CSORDÁS GÁBOR: Csak annyira gyanúsan meg vannak konstruálva.

ORCSIK ROLAND: Stilizálva, biztos...

CSORDÁS GÁBOR: A szerkezet, érted. Amit nem lehet...

ORCSIK ROLAND: Visszatérve az egyéni elszántsághoz, tényleg a fordító szenvedélyén múlik sok minden.

DEMÉNY PÉTER: Már ahol nincsen elég állami pénz, akkor tényleg ez számít: az egyéni elszántság, az ipari termelés és ez a fülön-fogás, hogy ez márpedig jó, és te pedig fordítsd le, mert ha nem, akkor vége a világnak.

ORCSIK ROLAND: Tulajdonképpen azt sem tudjuk mondani, hogy egy kortárs német író annyira népszerű lenne a világban, mint pl. Bret Easton Ellis. Egy-egy szerzőt tudunk, mondjuk a francia irodalomból, Houellebecq, vagy a norvégből Knausgard. Ez egyszerűen a marketingből fakad, bizonyos kiadók azt is meghatározzák, hogy hogyan nézhet ki a fordításkötet borítója.

KIRÁLY EDIT: De ez korszellem is.

ORCSIK ROLAND: A piac, hogyan lehet megkonstruálni az igényt.

DEMÉNY PÉTER: Egyszer azt mondta Sárközi Bence, hogy Bodor vagy Dragomán egyik könyvéből csak azért fogyott francia területen, mert egy fenyő volt a borítón. Az ellen tiltakoztunk egy kocsmaasztalnál, hogy miért kellett a Papp Sándor Zsigmond *Semmi kis életek* című könyvéhez odaírni, hogy *Erdélyi történetek* – mi a szűzmária van. És akkor érvként azt hozta fel, hogy az a fenyves *Sinistra* az elfogyott, és egyébként meg nem. Na most ez vagy igaz vagy nem. De ha nem igaz, akkor is igaz valamennyire a korszellem miatt.

KARÁDI ÉVA: Ez marketingkérdés, amiről sokat lehet beszélni.

De térjünk még vissza a román irodalomhoz. Megpróbálhatjuk azt, amivel indultunk, vagy amit keresünk: hogy akkor itt ilyen nemzeti irodalmak vannak egymás mellett, amelyek vagy táplálkoznak a saját hagyományaikból vagy azoktól próbálnak elszakadni, hogy milyen szempontból lehet hasonlóságokat találni. Például ez felmerült, amikor arról beszéltünk, hogy milyen szempontokból lehetett volna válogatni az antológiaszövegeket: generációk vagy irányzatok szerint. Az tudjuk, hogy a román film milyen jó meg erős meg sikeres. De hogy vajon a román irodalomról mit lehet mondani ebben a Duna-térség összehasonlító kontextusban: mi az, amiben párhuzamos esetleg a többivel vagy összehasonlítható. Vagy milyen specifikumai vannak, és ezek miből fakadnak. Mit lehetne így komparatív mondani a többihez hasonlítva.

DEMÉNY PÉTER: Hát, nem tudom most ezt hirtelen. Váratlanul ért.

KARÁDI ÉVA: Azt lehet tudni, meg el is mondtad, hogy a 80-as generáció meg a 2000-es, tehát lehet a generációk felől közelíteni, meg a posztmodern felől, hogy előtte és utána. Ilyen fogódzókat lehet-e találni az ehhez való közelítésben.

KOSZTA GABRIELLA: Most látom először a kötetet, most látom, milyen szerzők szerepelnek benne. És benne van a válasz is a kérdésre, hogy miért fontos egy ilyen antológia. Először is, jóformán mindenki benne van, aki románból fordít, és a kortárs román irodalom jelentős részéből merít. Tehát ha valaki fogalmat akar alkotni, hogy tulajdonképpen milyen a kortárs román irodalom, de nincs ideje egy egész könyvespolcnyi könyvből válogatni, ebből a kötetből ízelítőt kap, és később ezektől a szerzőktől esetleg mást is szívesen olvas majd. Másodszor, a kiadóknak is segítséget jelent a fordítók bemutatásával. Nem ismertem a teljes anyagot, szerepel benne fordításom, de fogalmam sem volt, milyen lesz a kötet. Szívből gratulálok, nagyon örülök ennek a válogatásnak, és büszke vagyok rá.

DEMÉNY PÉTER: Köszönjük szépen. Közben megvilágosodott az elmém. Olyasmi jutott az eszembe, hogy itt hallottam többször ezt, hogy „posztjugoszláv irodalom”: hogy valahogy Romániában is azt érzem gyakran – azt mondják így, főleg *mondták*, most már kevésbé mondják, hogy – átmeneti időszakot élünk. Gyakorlatilag 90-től folyton átmeneti időszakot élünk, és a könyveken is gyakran látszik ez. Ebben is van egy *Diszko titán* vagy *Titáni diszko* című könyv: az a temesvári románoknak a küzdelméről szól, hogy miért is nem tartoztak ők Jugoszláviához, vagy miért is nem lehetnek ők autonómak. Van egy ilyen szöveg, hogy „Temesvár az ország mozdonya”. De közben, hogyha a magyar azt mondja, hogy autonómia, akkor idegesek. Nem tudnak mit kezdeni a fogalommal magával. Vagy a *Székelýföldi krimiben* is egy olyan emigráns az egyik szereplő, aki hazalátogat: ezek a fortyogások, ezek a valamik, mint amiről mi is beszéltünk más szempontból itt, hogy a kommunizmus az szörnyű volt, de egyfajta biztonságot adott, és nyugodtan ültél abban a börtönben, és most pedig nincs biztonság, és nem tudod, hogy ki tudod-e fizetni holnap vagy a jövő hónapban a részletet. És elmentél Svájcba, de ott nem az lett, amit te elképzeltél. Van egyfajta ilyen nosztalgikus „fortyogás”. A versekben, hát ott más van, nem is tudom, minek nevezzem: ahogy hallgattam a szlovák verseket, leginkább azokkal éreztem rokonságot.

ORCSIK ROLAND: Az avantgárd az mennyire van jelen? Említed is az előszóban...

DEMÉNY PÉTER: A románoké jóval avantgárdabb irodalom: a magyar irodalomban – persze Balázs Imre József fel tud sorolni sok szerzőt – de tulajdonképpen még a művelt magyar számára is csak Kassák valahol. A románok mások, és a költészet is más. Egyszer azt mondta Egyed Péter éppen Jugoszlávia kapcsán, hogy: „Könnyű volt a Vajdaságban hagyománytalannak

lenni.” Ugye, Erdélyben egy nagy izé a hagyomány. A románoknál is ez van, hogy egy fiatalabb kultúra, bizonyos értelemben szabadabb, mert kevésbé, nincs annyi nagy név, akire hivatkozni lehet. Amikor felmerülnek ezek, hogy Eliade vasgárda-szimpatíái, akkor mindig idegesek, még a legjobbak is, mert akkor kit fognak mondani, hogyha Eliade elítélendő, vagy Cioran vagy nem tudom.

CSORDÁS GÁBOR: Én úgy gondolom, hogy a hasonlóság azért külső, olyan értelemben, hogy itt nagyon különbözőek az elképzelt világok, nagyon különbözőek mentalitások, és éppen a politikai keretfeltételek azok, amik ebből egy régiót csináltak, ugye a Monarchia. Két nagy birodalom, az orosz / török meg a német között valahogy evickélni kellett, és ez nagyon sok hasonlóságot, de kívülről ráerőszakolt hasonlóságot eredményezett. De azért belül nagyon lényeges különbségek voltak. És most is egy azonos keretfeltételben élünk, a poszt szocialista állapotban, és amíg erről a politikai keretrendszeréről van szó, addig baromi sok a hasonlóság, de közben azért ugyanezen a keretrendszeren belül mindegyik nép teljesen más utat jár, mert egészen más mindegyik népnek a voltaképpeni történelme. A horvát történelmet a szerbvel, a szlovákkal, a románokkal, a magyarokkal nem lehet összehasonlítani '89 után. Totálisan más dolgok történtek: hiába vannak párhuzamok, azok megint csak külső párhuzamok: lényegében az illiberális féldiktatúrák alkotásai.

ORCSIK ROLAND: Közös nyelv az van...

KARÁDI ÉVA: Az irodalom azért próbálhat világirodalmi trendekhez alkalmazkodni.

CSORDÁS GÁBOR: Hát átnyúlhat ezeken, de a saját körülményei által meghatározottan. Nem lehet megúszni ezt...

KOSZTA GABRIELLA: Meg nem is érdemes, mert éppen a sajátosságai miatt érdekes.

CSORDÁS GÁBOR: Lehet, hogy érdemes lenne egyébként, de ezt sosem fogjuk megtudni.

MEDVE ZOLTÁN: Bocsánat, csak annyit mondanék: volt is erről egy cikk, hogy a horvát írók elég menők Szerbiában, viszont egyetlenegy szerb író sem menő Horvátországban: hogy van egy ilyen fal.

CSORDÁS GÁBOR: A szerbek nosztalgiája az egy teljesen más térszta, az egy birodalmi térszta: az nem hasonlít a többieknek a nosztalgiájához.

ORCSIK ROLAND: Persze mi itt antológiákat csináltunk, ezek kapcsolódnak a L'Harmattan, a Kalligram, a Jelenkor fordításköteteihez. Ez tulajdonképpen folytatása annak, amit a Monarchiában elkezdtek, a szomszédos népek kultúrájának, irodalmának bemutatásai. Ez egy modernizációs folyamat: antológiát csinálni a polgári hagyományoknak, a modernizációs folyamatnak a továbbbi vívmánya. Szerintem ez ilyen szempontból is fontos: mert kétségtelen,

hogy az lenne a legjobb, ha kialakulhatnánk intézményes szerepek, pl. a V4 valamilyen formája ennek, akár közép-európai értelemben is lehetne gondolkodni.

KARÁDI ÉVA: Vagy dunai...

ORCSIK ROLAND: Igen, az még jobb, dunai... Az adott országok kulturális minisztériumai biztosíthatnának egy közös keretet a kulturális cserefolyamatokra...

CSORDÁS GÁBOR: Több kísérlet volt erre '89 után, és mindegyik leállt. [...] Ki volt az a szlovák kommunista, egy nagyon normális ember. [...] Ezt neked tudni kellene... Én ott ültem Kučannal: tárgyaltam vele, nem csak én, mások is, és próbáltuk is elérni [...]. Kučannal óriási terveket vázoltunk fel, hogy be kell vonni a cseheket, a lengyeleket – nem lett belőle semmi. A Kučan ezt nagyon komolyan gondolta. Hát sok ilyen volt...

ORCSIK ROLAND: Nagyon örülök ennek a Duna-motívumnak... Akármikor találkoztam német írókkal, azt vettem észre, állandóan a Dunáról gondolkodnak. Ez valójában Európa-vízió: a Duna összeköti a két Európát.

KARÁDI ÉVA: Döcölhetjük a multikulti lekvárunkat a Duna kondérjában.

És akkor ezzel meg is adtuk a végszót Király Editnek a Duna-antológiához.⁴

⁴ *A folyó. Egy másfajta Duna-antológia*, Szerk.: Király Edit és Olivia Spiridon, Kalligram, Budapest, 2022